

'מה ראה' + משלים בלשונו של ש"י עגנון

מנחם צבי קדרי

השאלה 'מה ראה (פלוגי) לעשות (כך וכך)'¹ חוזרת ועולה בלשונו של ש"י עגנון הן בדברי עצמו כמספר והן בדברי הדמויות שהוא מדובבן.² בפנינו חומר לשוני שאין בו לכאורה לעורר את המעיין לשאול ולחקור בו, ואף-על-פי כן לאחר שנתעורר העניין בו, עשויים אנו להעלות ממנו פרטים מאלפים שיש בהם כדי ללמד על כלל לשונו של המחבר.

נבדוק כאן את משלימי הגרעין מה ראה, ונתאר את החידושים שחידש עגנון בדרך שימוש בשאלה זו.

המבנה התחבירי של משלימי 'מה ראה'

ההשוואה בין שני המבנים התחביריים העיקריים של מה ראה (לפי צורת משפט המושא שלאחריו) מעלה, שבבדיקת כלל יצירתו של הסופר הם קרובים להיות בעלי משקל שווה: 51% (121 מופעים) של המבנה עם ל + המקור הנטוי של פועל הם כנגד 48% (112 מופעים) של המבנה עם משפט ש-.

אלא שהפיזור הפנימי של יחס זה עשוי להעלות נתונים בעלי חשיבות-בכוח להערכת התפתחות לשונו של הסופר. נעיין תחילה בקבצים (ולאחר מכן גם בסיפורים נבחרים), שבהם היחס השווה הכולל לא נשמר (כלומר שהם בעלי סטיית תקן גדולה).

1. בדרך קצרה תשמע כאן הצורה מה ראה כמכוונת למופעי השאלה בנטיית הפועל השונות שבה ('מה ראיתי', 'מה ראה', 'מה ראתה', 'מה ראו'. וראה בהמשך על החידושים המורפולוגיים של המתבר).

2. הנתונים נתקבלו ממאגר ש"י עגנון שבמחשב שבאוניברסיטת בר-אילן.

קבצים שבהם המבנה עם ל + המקור הנטוי של הפועל עורף:

שנת הפרסום הראשון	משפט ש-	ל+המקור הנטוי	
1931	8	18	הכנסת כלה
1941	3	9	אלו ואלו
1920 ואילך	10	17	על כפות המנעול
1940	5	17	אורת נטה ללון
1939-1946 ³	2	5	סמוך ונראה

קבצים שבהם המבנה עם משפט ש- עורף:

שנת הפרסום הראשון	משפט ש-	ל+המקור הנטוי	
1962	5	2	האש והעצים
1945-1970	20	5	עיר ומלואה
1974	1	2	בחנותו של מר לובלין
1975	6	1	לפנים מן החומה
1979	4	2	קורות בתינו
	6	2	תכריך של סיפורים
1918-1966 לערך	8	2	מעצמי אל עצמי

שנת הפרסום הראשון	משפט ש-	ל+המקור הנטוי	.3
1938	2	3	ימים נוראים
1959	1	2	אתם ראיתם

מאחר שאלה הם ילקוטים, אין למנות את המופעים שבהם, שהרי ייתכן שהם מהמקורות המובאים בילקוט.

קבצים שבהם נשמר יחס השוויון בקירוב:

ל+המקור הנטוי	משפט ש-	שנת הפרסום הראשון	
10	9	1945	תמול שלשום
5	5	1952	עד הנה
5	5	1971	שירה
6	7	1944, 1967 ⁴	פתחי דברים

נראה מנתונים אלו שבתקופת כתיבתו הראשונה של עגנון ניתנה עדיפות למבנה מה ראה ל + מקור נטוי (עד ראשית שנות הארבעים של המאה); בשנות הארבעים והחמישים מספר המופעים של המבנה עם ל- ושל המבנה עם משפט ש- שקולים הם; בסיפורים שנתפרסמו בשנות השישים והשבעים ניכרת המגמה להעדפת המבנה עם משפט ש-.

להערכת נתונים אלו אנו צריכים לסכם את תפוצתם של מבני התחביר השונים של מה ראה בלשון המקורות, בייחוד בלשון חכמים.

בלשון המקרא המופע היחיד הוא במבנה של משפט 'כי' לאחר 'מה ראית' (בר' כ, י), והוא יכול להיחשב כדגם המקדים את המבנה עם משפט ש- (מה ראה... ש... שבלשון חכמים).

אולם בלשון חכמים עצמה עלינו להבחין בין לשון התנאים ללשון האמוראים. נמצא בה, שלשון התנאים מעדיפה את המבנה מה ראה ל+ המקור הנטוי של הפועל (בתוספתא בלבד מופיע מספר פעמים בהקשר אחד המבנה 'מה ראיתם ש...'), ואילו בלשון התלמוד הבבלי הברייתות מעדיפות את המבנה עם משפט ש-. נמצא שבתקופתו הראשונה בחר עגנון לדבוק בלשון התנאים באשר לצירוף המשלים את מה ראה, ואילו בתקופת כתיבתו המאוחרת הוא העדיף ממנה את דרך שימוש של לשון הברייתות שבתלמוד הבבלי.

הנתונים האלה לעצמם אין בהם כדי להעמיד עיקרון ב'מדיניות הלשון' של עגנון, אולם עשויים הם להצטרף אל נתונים דומים שיתלקטו מבידיקות נוספות. כהשערת-

4.

ל+המקור הנטוי	משפט ש-	שנת הפרסום הראשון	
6	5	1978	ספר סופר וסיפור
1	1	1989	סיפורי הבעש"ט

מאתר שקבצים אלו הם ילקוטים ממקורות שהיו בפני הסופר, אין הם נרשמים יחד עם יצירותיו העצמאיות.

עבודה נוכל להציע על-פי תפוצת המבנים השונים של מה ראה בכתבי עגנון, שלשונו עברה תהליך של הרחבת התחומים, של כלילת מקורות לשון מאוחרים-יחסית בלשונות המופת שלו. תחילה הוא ביקש לדבוק בלשון המקרא, לאחר מכן בלשון חכמים, ובה ראה כלשון מופת את לשון התנאים, ורק אחר-כך הוא עבר אל לשון האמוראים והעדיף אותה כלשון מופת לכתבתו.⁵

החידושים בלשונו של עגנון

לכאורה נטל עגנון מבנה תחבירי מלשון חכמים (שכבר הופיע כמות שהוא גם בלשון המקרא); מה מקום יש אפוא לבקש בו שינויים וחיידושים כלל? די היה לנו לקבוע, שגם בבחירתו זו נשמע המחבר עגנון לנטייתו לשאוב ממקורות לשוננו הקדומות. אלא שאין הדבר כן; הבדיקה מעלה, שהביטוי מה ראה עבר שינויים ניכרים בדרך שימוש של עגנון, הן בצורתו ובתחבירו, והן במשמעותו ובסביבתו הפרגמטית.

א. השינוי בצורה: בגוף הפועל "ראה"

שוב אין לביטוי צורה קבועה בנסתר או בנוכח בלבד.

1. מה ראיתי

מה ראיתי לשאול אם הוא הצלם (אורח נטה ללון, עמ' 165). והלוא כל מה שביער אומר שירה, ומה ראיתי להזכיר שירתן... ('ביער ובעיר', אלו ואלו, עמ' 268).

אם כן אם יודע אני כמה קשה עלי הדיבור מה ראיתי שאני עומד לפניכם כאן לדבר (מעצמי אל עצמי, עמ' 24).

2. מה ראינו

מאחר שכל נסיעתו של רבי יודיל לשם הכנסת כלה היתה מה ראינו להאריך בברזאן? (הכנסת כלה, עמ' 208).

3. ומה רואים

[מה ראו להניח בית נאה וכלים נאים ולטלטל עצמם למקומות אחרים] ומה רואים כל אותם שמניחים בתיהם ומגדדים עצמם ממקום למקום ('עידו ועינם', עד הנה, עמ' 352).

(ייתכן שמשפט ש' משמש כאן בתפקיד כפול: הן כמשפט זיקה המשלים את הזוּקק 'כל אותם' (= מה ראו כל אותם [האנשים] שמניחים [= המניחים] בתיהם וכו'), והן

5. הרחבה נוספת אפשר למצוא בפנייתו אל הלשון הרבנית של ימי-הביניים. ראה על כך בספרי 'תחביר וסמאנטיקה בעברית שלאחר המקרא', עמ' 182 ואילך (על 'איהו', 'איוו').

כמשפט תוכן ל'מה ראו' (= מה הניעם לכך שמניחים בתייהם וכו').

ב. שינוי בתחביר: בהתאם שבין מבצעי הפעולה

יש שנשתנה ה'אגנט' (agent) של המשפט המשלים את מה ראה מן ה'אגנט' שבמשפט השאלה מה ראה עצמו:
עכשיו ששמעון פנחס עולה עליו מה ראית שיבחר בהעשיל? (הכנסת כלה, עמ' 78).

- אין זהות בין ה'אגנט' של מה ראית (= אתה) ובין ה'אגנט' של משפט ש- המשלימו (= הוא), שלא לפי הדגם הרווח לא במקורות שבלשון חכמים ולא בכתבי עגנון עצמו. בעל כרחנו נראה כאן בשאלה מה ראית משפט שלם מעין זה: * מה ראית לחשוב = על סמך מה חשבת (טענת, אמרת וכיוצא בזה)?⁶
אלא מה ראיתם שדמם של רחוב פלוני סומק טפי (בנערניו ובוקנינו, על כפות המנעול, עמ' 279).

אף כאן יש להבין: 'על סמך מה חשבתם ש...'.⁷ אמר לי מה ראית שאשתי שלי קרובה לך יותר ממני (תמול שלשום, עמ' 426).
אף כאן יש להבין את השאלה כך: 'על סמך מה חשבת...?'
שלא יאמר אדם לחבירו מה ראית שקרובך חשוב יותר שאתה מבקש להדליק דוקא על התיבה (עיר ומלוואה, עמ' 25).
שיעורו: 'על סמך מה העלית על דעתך ש...'

ג. שינוי במשמעות: בסוגל הסמנטי של ה'אגנט' של 'מה ראה'

יש שה'אגנט' של מה ראית/מה ראה אינו [+אדם], כלומר הופקעה השאלה מהתחום הסמנטי של תהליכי הגנפ (של האדם), ועל-ידי כך היא הופכת לשאלה כללית על הסיבה או על התכלית, למעין נרדף ל'למה?'.
המקומות הם אלה:

1. ה'אגנט' הוא 'שמן':

שהרי אפילו השמן דולק לשם כל גלגול וגלגול מה ראה פתאום שפוחת והולך יותר מבראשונה... (הכנסת כלה, עמ' 317).

ההמשך מגלה במפורש את שוויון הערך של השאלה עם 'מה טעם': 'ומה טעם

6. בלשון הגמרא הבבליית יש מספר מקרים של שינוי מעין זה, והשווה גם 'מאי חוית' עם משלימו (ראה בהערה הבאה).

7. השווה: 'מאי חוית דדמא דירך סומק טפי' (פסחים כה ע"ב ובמקבילות).

- ניתנה פחת בשמנים...'. ובדומה בהמשך (במבנה עם ל-): 'ומה ראה השמן פתאום להיות דולק כפי שיעורו' (עמ' 319).
2. ה'אגנט' הוא 'ציפורים':
חברתי מה ראו צפרים שנתכנסו שם (אורח נטה ללון, עמ' 112).
3. ה'אגנט' הוא 'קרניים' (קרני השור):
והיה מהרהר והולך, מה ראו הקרנים שפירשו מבעליהן ('אבי השור', עד הנה, עמ' 339).
4. ה'אגנט' הוא 'צפרדעים':
ומה ראו צפרדעים שמסרו עצמן על צערה של בוטשאטש ('צפרדעים', עיר ומלוואה, עמ' 600).
- בכל המקומות האלה השאלה מה ראה מלווית בתוכן אירוני, כפי שמעיד ההקשר שבמשפט עצמו או שבשיח הרחב יותר.

ד. שינוי בהקשר: 'מה ראה פתאום'

הוספת תואר הפועל של ההפתעה (מנקודת ראותו של המחבר-המוען) מצטרפת אל תכנים סמנטיים אחרים במה ראה, כגון אל הקדמת ביטויי התמיהה המפורשים, ואל ההקשר של האירוניה. נמצא את 'פתאום' ליד השאלה מה ראה במקומות האלה:
...השמן... מה ראה פתאום שפוחת והולך יותר מבראשונה (הכנסת כלה, עמ' 317).

ומה ראה השמן פתאום להיות דולק כפי שיעורו (הכנסת כלה, עמ' 319).⁸
מה ראית פתאום לבקש דבר שאין בכל העיר ('סיפור פשוט', על כפות המנעול, עמ' 128).

יוצא שאין מזכירין שמו של ירוחם, אם כן מה ראו פתאום לדבר בו? (אורח נטה ללון, עמ' 91).

תמהתי קצת, מה ראו פתאום שבאו לכאן (אורח נטה ללון, עמ' 433).⁹
צירופו של 'פתאום' אל השאלה מה ראה מופיע בתקופת כתיבתו של עגנון שלפני שנות הארבעים בלבד (הכנסת כלה - 1920; 'סיפור פשוט' - 1935; אורח נטה ללון - 1938). ייתכן שבתקופה שלאחר מכן נמנע עגנון מצירוף מורחב זה

8. במקומות האלה בא 'פתאום' כמשלים משלימו של מה ראה: מה ראה רבי וואוי לשלוח אצלק אותי פתאום (הכנסת כלה, עמ' 238); צירל וברוך מאיר יושבים כאחד ושותקים כשאזניהם נטויות, מה ראו להטות אזניהם פתאום ('סיפור פשוט', על כפות המנעול, עמ' 91).

9. זה המקום היחיד ש'פתאום' מופיע בו ליד מה ראה שלא בהקשר של אירוניה.

בעקבות שכיחות השימוש ב'מה פתאום' בלשון הדיבור הבלתי-פורמלית של היישוב הדובר עברית בארץ-ישראל.

תוספת של ביטויי תמיהה מפורשים

השאלה מה ראה מכוונת מעיקרה להבעת תמיהה, כפי שאנו מוצאים כבר במקורות הקלאסיים. אף אצל עגנון נשמר תוכן זה של השאלה במרבית המקרים, אלא שמצוי אצלו גם חיווק התמיהה על ידי הקדמת ביטויים מפורשים (כפועל או כתואר-פועל) לשאלה עצמה. לדוגמה:

אבל על דבר זה היה גרשום תמיהה, מה ראה זקנו להזהירו מאנשי הכת? ('הנדח', אלו ואלו, עמ' 29).

והיה תוהה על עצמו, מה ראה להגות בדבר שכבר הסירם מלבו (תמול שלשום, עמ' 538).

הביט בו דרך תיהוי, מה ראה פלוני זה שבא לטרדני מתלמודי ('קורות בתינו', האש והעצים, עמ' 39).

ואתה איש תמים אינך משתומם מה ראה בעל הגימנסיה לעשותני למורה בגימנסיה שלו (שירה, עמ' 422).

אם כך הרי קשה, מה ראה שהניח לכם לשבת בנחת? ('ספר תכלית המעשים', 'בקרונין של רכבת', האש והעצים, עמ' 203).

אם נצרף לביטויי תמיהה וקושיה אלו גם את פועלי האמירה והשאלה, הידיעה וההבנה, נמצא למעלה ממאה מקרים שבהם המחבר מעיד באמצעותם על פעולת הדיבור של הבעת התמיהה בשאלה מה ראה.

השינוי הוא בתחום הסמנטי של השאלה 'מה ראה'

רוב מופעי מה ראת בלשון ש"י עגנון משמשים במובן מושאל בגוני משמעויות שונות (את פירוטם ראה בהמשך), ולא בתחום הפיסיולוגי של פעולת העין.¹⁰ יחס זה קרוב לממצא בלשון המקרא בתחומים הסמנטיים של הפועל 'ראה'.¹¹ דוגמות לשימוש הפיסיולוגי (המשמעויות הפסיכולוגיות יידונו ויודגמו בהמשך):

ואחת ראתה בחלומה שמונה נרות חנוכה שכולם חתנים וגיטלי מה ראתה, גיטלי

10. השימוש המושאל הוא לערך 80% (234 מופעים) במשמעות הפסיכולוגית כנגד 20% (59 מופעים) במשמעות הפיסיולוגית.

11. כפי שעולה מתיאור הערך 'ראה' במילון המקרא (ראה ערכו ב'אוצר לשון המקרא' [בדפוס]).

ראתה את הכוס שמתמלאת מאליה. (הכנסת כלה, עמ' 324; שנת 1920).¹²
 מה ראיתי ומה לא ראיתי (תמול שלשום, עמ' 183; 1945).
 אמור לי מה ראית בחוץ, שמא מקל ורצועה של זהב ראית? (שירה, עמ' 353;
 1949).

התחילו שואלים אותם מה ראו בדרך ומה אירע באותם הימים (בוטשאטש, עיר
 ומלואה, עמ' 10; 1970).

יש מספר מקומות שבהם השאלה מה ראה משתמעת הן לראייה הפיסיולוגית והן
 לתהליך שבנפש, כגון:

הרגיש בעלה וידע מה ראתה אשתו שהשפילה את עיניה (הכנסת כלה, עמ' 304).
 חברתי מה ראו צפרים שנתכנסו שם (אורח נטה ללון, עמ' 112; 1938).

משמעויותיה הפסיכולוגיות של השאלה מה ראה מתפלגות בדרך זו: כ-70%
 מהמופעים (162 מתוך 232 מופעים שנותחו מבחינת משמעותם) משמשים כשאלה
 להנמקה (ומהם ב-28% מהמופעים [66] השאלה מכוונת להנמקה שבהיגיון: 'על סמך
 מה', 'על-פי איזה עיקרון'; ב-41% המופעים [96] השאלה היא לסיבה שברגש, שברקע
 הנפשי, מעין: 'מה הייתה הדחיפה למעשיך', 'מה הביאך לעשות'). כרבע מהמופעים
 מביעים את השאלה לסיבה, כשלא תמיד אפשר להפרידה מהתכלית, כלומר, במקרים
 אלו משתמעות ממנה שאלת הסיבה ושאלת התכלית כאחד (מעין השאלה 'למה?'), או
 משתמעת ממנה בבירור שאלת התכלית בלבד. אפשרויות אלו מתפלגות בדרך זו:
 ב-14% מהמופעים (33) ניכרת שאלה לתכלית בלבד; ב-4% מהמופעים (11) אפשר
 להבין מהם שאלה להנמקה שבהיגיון ולתכלית כאחד; ב-11% מהמופעים (26) יש
 שאלה לסיבה שברגש-שבתהליך נפשי ולתכלית גם יחד.

נרשום כאן דוגמות למשמעויות השונות האלה:

1. הנמקה שבהיגיון:

ומה ראה השוטר לחלוק כבוד לרבי יודלי (הכנסת כלה, עמ' 109).
 אמר לה הירשל, מה ראית לומר שאני הוגה בסופיה? ('סיפור פשוט', על כפות
 המנעול, עמ' 171).

מה ראיתם שנתתם פרס ישראל לסופר זה (מעצמי אל עצמי, עמ' 43).

2. סיבה שברגש:

אומרת אני לו, כחה כחה כחה, מה ראית לצחוק כל כך? (אורח נטה ללון, עמ'
 63).

12. ליד מראי המקומות יירשמו גם שנות חיבוריהם או שנות פרסומם הראשון של הסיפורים
 השונים, כדי שאפשר יהיה להסיק מסקנות על תהליכים בלשונו של המחבר.

רבי שלמה שחולק כבוד לקטני קטנים מה ראה להלבין פני תלמיד חכם ברבים.
(שני תלמידי חכמים שהיו בעירנו, סמוך ונראה, עמ' 11).
אם כך הרי קשה, מה ראה שהניח לכם לשבת בנחת? (ספר תכלית המעשים,
'בקרונין של רכבת', האש והעצים, עמ' 203).

3. תכלית:

אם כן מה ראת לבוא אצלי? (הכנסת כלה, עמ' 179).
ומה ראה דיין זה שמלמדו לשקר (מעגלי צדק, אלו ואלו, עמ' 387).
מה ראתה סופיה שהטריחה עצמה לפשוט כתונת וללבוש כתונת (סיפור פשוט,
על כפות המנעול, עמ' 144).

תמהתי קצת, מה ראו פתאום שבאו לכאן (אורח נטה ללון, עמ' 433).

4. הנמקה שבהיגיון ותכלית כאחד:

מה ראה כבודו לבוא לכפר? (הכנסת כלה, עמ' 120).
גברתי מה ראת ליתן עיניך באלמן זקן שכמותי (בנערינו ובזקנינו, על כפות
המנעול, עמ' 333).

ומה ראה אותו ליטאי ששיגר אחרי ר' אפרים יוסף? (ספר תכלית המעשים, עם
שבשדות, האש והעצים, עמ' 237).

5. סיבה שברגש ותכלית כאחד:

מה ראיתי לשאול אם הוא הצלם (אורח נטה ללון, עמ' 165).
והיה תוהה על עצמו, מה ראה להגות בדברים שכבר הסירם מלבו (תמול שלשום,
עמ' 538).

ומה רואים כל אותם שמניחים בתייהם ומנדדים עצמם ממקום למקום (עידו
ועונם, עד הנה, עמ' 352).

איני יודע מה ראה הדוקטור מויא לשלח אותי מיפו (כנגן המנגן, פתחי דברים,
עמ' 48).

אם נשווה לנגד עינינו את המשמעות העיקרית של השאלה מה ראה בלשון חכמים
(על סמך מה?), 'על יסוד איזה נימוק הגיוני-הלכתי?', כלומר כשאלה על הסיבה
ההגיונית של מעשה או של דיבור, נמצא שבתחום זה אפשר לגלות חידוש של ממש
בשימוש של עגנון בשאלה זו.

השינוי בפרגמטיקה: 'מה ראה' בעל מטען אירוני

תוך כדי קריאת ההקשרים שבשיח של מה ראה בסיפורי עגנון עלתה השאלה,
האם אין קשר (העשוי להתבטא במתאם גבוה) בין פנייתו של המחבר עגנון אל צירוף
זה ובין מתן ביטוי לאירוניה שכתביו חדורים בה. אכן, בדיקת ההקשרים העלתה,

שכשלושת רבעי המופעים של מה ראה יש בהם מטען אירוני (לגונויו) (174 מופעים) כנגד רבע המופעים (57) בלא מטען זה.¹³

יובאו כאן מבחר דוגמות למה ראה שבהקשר אירוני, ולאחר מכן לאותה שאלה שאינה בעלת מטען אירוני. ההדגמה מקיפה את הקבצים השונים בסדר כרונולוגי של פרסומם.

הכנסת כלה (1920):

שמעון פנחס, מה ראית לערבב טעם בטעם, הרי אני לא עמדתי אלא על הטעם הראשון (עמ' 80).

מה ראה הפרנס להשיא את היתום? מפני שאין לו לפרנס בנים... (עמ' 145). יותר מעשרים מופעים של מה ראה באים בהקשרים אירוניים, כנגד שני המקומות האלה שהם בלא אירוניה:

אמרו לו לרבי ישראל שלמה, ומה ראה בחור זה שבא לכאן? ... מחמת המציק ברח (עמ' 134).

מה ראה יודיל לקרות לעצמו נתן זון, אלא אמר רבי יודיל... (עמ' 229). אלו ואלו: רוב מופעי מה ראה שבקובץ זה הם בלא אירוניה. לדוגמה: אמר לו רבו, בני מה ראית לשהות כל כך. אי אתה חושש משום ביטול תורה? ('חבית של רבי יוחנן' [1925], עמ' 370).

על כפות המנעול ברובו מעלה את השאלה בהקשר אירוני, לדוגמה: מה ראה אלכסנדר שחבר הבונד היה ללוות את הדוקטור דוידזון... ('בנערינו ובזקנינו' [1920], עמ' 276).

רצה עובדיה לשאול מה ראתה אותה ריבה שדגדגה אותו בשפופרת של זכוכית... ('עובדיה בעל מוס' [1921], עמ' 415).

הדוגמה היחידה בקובץ שאינה של אירוניה היא: אמר לה הירשל, מה ראית לומר שאני הוגה בסופיה? ('סיפור פשוט' [1935], עמ' 171).

אורח נטה ללון (1938): לרוב מה ראה מופיע בהקשר אירוני, כגון:

13. מן הרין להעיר כאן, שעגנון לא פנה אל המשמעות הנוספת העולה במה ראה בלשון חכמים, ובייחוד בלשון המדרש, כשהפועל המשלים את השאלה מציין מצב (פועל עומד או פועל סביל): 'במה היה ראוי?', 'במה נתחייב?', כגון: 'זמה ראתה אוון שתירצע מכל איבריסי?' (מכילתא דרבי ישמעאל, משפטים [מהדורת הורוביץ-רבין, עמ' 253]), 'זכי מה ראה שור להעשות ראש לכל הקרבנות? (ויקרא רבה כו, ח [מהדורת מרגליות, עמ' תרמ]). ועל כך ראה במאמרי במקום אחר.

מה ראה' + משלים בלשונו של ש"י עגנון

ומה ראה ליטאי זה לבוא לכאן, וכי לא היו עשירי ישראל שברוסיא קופצין עליו ומבזבזין ממון הרבה... (עמ' 134).

דוגמה להעדר אירוניה (כשהרקע מלמד על אהבה):

מה ראתה רחל להזכיר את ירוחם חפשי? (עמ' 90).

תמול שלשום (1945): אף כאן רוב מופעי מה ראה בהקשר אירוני הם. לדוגמה:

ואם שוקולד מאכל כשר, מה ראה אותו חסיד לזרקו (עמ' 1987).

דוגמה להקשר שאין בו אירוניה:

ומה ראו אבותיהן שהמירו את דתן... (עמ' 88).

סמוך ונראה: מקרי האירוניה ושאינם כן כמעט שקולים הם. דוגמה לאירוניה (לפי

ההקשר):

ובכן אתה אומר על דעתו של אבא שלך יצאת, מה ראה אבא שלך ששלח אותך

מביתו בערב יום הכיפורים ('אצל חמדת' [1943], עמ' 62).

ולשימוש בלא אירוניה:

מה ראה מר גרסלר שעשה כך? ('ספר המעשים' [1939], עמ' 150)

עד הנה: רוב מופעי מה ראה אירוניים הם, לדוגמה:

שאלתי את עצמי, מה ראתה גברת מונקל לקרותן גבירות ומה טעם באו אצלי

('עד הנה' [1952], עמ' 110).

המקרה היחיד שאין בו אירוניה הוא:

אמרה בריגיטה, מעולם לא סיפרת לי מה ראית שהכנסת את עצמך לחקור את

תולדות המלבושים ('עד הנה', עמ' 47).

האש והעצים: כל מופעי מה ראה יש בהם מהאירוניה. לדוגמה:

ומה ראו לייחס את המהרש"א על שם חמותו ('קורות בתינו' [1947], עמ' 43).

שירה (1949): יש בו מקרים של אירוניה (6) ומקרים שלא באירוניה (4). דוגמה

לאירוניה:

אמר לו וולטפרמד להרבסט, דוקטור יקר מה ראה יוליאן שמשחיר אותי בכל

מקום (עמ' 79).

ושלא באירוניה:

אחר כך אמר בואי ואספר לך מה ראה בעלך שהוא מבקש לנסוע לאמריקא (עמ'

62).

עיר ומלואה: מרובים בו מקרי מה ראה באירוניה (20) מהמקרים שלא באירוניה (5).

דוגמה לאירוניה:

כשנסתכלו הלומדים בספר המהרש"א היו מהם שאמרו, מה ראה המתבר הזה שטרח

והעלה את חידושו על הנייר והדפיסם בספר ('הגבאים' [1970]; עמ' 130)..

ודוגמה להעדר אירוניה:

ולא שמע איש מפיו מהיכן בא ומאיזו אומה בא ומה ראה שנתגייר ('הירחמיאלים' [1968], עמ' 163).

בחנותו של מר לובלין: יש בו שלושה מופעים בלבד, ושלושתם בהקשר אירוני הם, כגון:

לא כפירושו של זה, פירושו של זה, שאם לא כן מה ראה לפרש את התורה אחר שכבר פירושו לפניו (עמ' 172).

לפנים מן החומה: רוב מופעי מה ראה הם באירוניה (6), כגון:

ומה ראו בני בנימין שעשו עצמם גמודי יד ימינם, לפי שמצאו כתוב ימין ה' רוממה... ('הדום וכסא' [1958], עמ' 155).

במקום אחד בלבד בא בלא אירוניה:

מה ראה החסיד' שביקש שיאריכו לו שעה אחת בעולם הזה... ('לפנים מן החומה' [1960], עמ' 30).

פתחי דברים: כל מופעי מה ראה (13) הם בעלי גוון אירוני. לדוגמה:

מה ראו שבחרו את ישיבת ארץ ישראל, אם אינם עושים תורה ומצוות ('צבאות השם' [1944], עמ' 12).

קורות בתינו: יש בו 6 מקרים של מה ראה כשאלה באירוניה. לדוגמה:

ואמר אברהם יהודה, קצת קשה מה ראו שפותחים תפילת שחרית בפסוק מה טובו שאמר אותו רשע (עמ' 38).

תכריך של סיפורים: יש בו יותר מקרים בלא אירוניה (5) ממקרים של אירוניה (3). דוגמה לאירוניה:

אתה שאתה מזלזל במצוות מה ראית שהטרפת את העוף ('סיפורים של אשכנז ואגפיה', עמ' 156);

ולהעדר אירוניה:

בחן את עצמו מה ראה שכל כך חזקה חיבתם בלבו ('תכריך של סיפורים [א]', עמ' 75).

מעצמי אל עצמי: דוגמה לאירוניה (מבין 6):

אם כן אם יודע אני כמה קשה עלי הדיבור מה ראיתי שאני עומד לפניכם כאן לדבר ('בביתו של מר שלמה זלמן שוקן' [1938], עמ' 24);

ולהעדר אירוניה (מתוך 4):

מה ראה ברנר לעשות כן? חידה היא ואין בידי לפתרה ('יוסף חיים ברנר בחייו ובמותו' [1921], עמ' 120).

אסתרליין יקירתי: אין כל דוגמה לשאלה מה ראה.

אפשר להסביר את ריבוי המטען האירוני בשאלה מה ראה בעצם העמדתה בהקשרים הפרגמטיים שלה, הרחוקים מהסביבה שבמקורה בלשון חכמים ובלשון הרבנית שלאחריה. שהרי דבקה בשאלה זו החל מלשון חכמים קונוטציה של דיון בהלכה, מטען של כובד ראש ושל תביעה לאחריות. אם מציבים אפוא את השאלה הנכבדה הזאת בפיותיהם של עמי-ארצות, או במצבים של חיי יום יום, המרוחקים מאוד מאווירת הלימוד בבית-המדרש ומהשקלא וטריא בדבר הלכה, הרי כבר נפתח פתח לנצל את הניגוד הזה למטרה פיוטית כרצון המחבר. ואם עמדת המחבר כלפי תוכן סיפוריו וכלפי דמויותיו עמדה אירונית היא, כפי שמצוי אצל עגנון לא מעט, הפניית הביטוי שנתערטל ממטענו המקורי לכיוון האירוניה מתבארת מאליה. מכאן שהשאלה מה ראה שלא הייתה לה כל נגיעה לאירוניה במקורותיה, הופכת בכתיבתו של עגנון לכלי פרגמטי להבעת אירוניה בלתי-מפורשת, כאילו לביטוי-ממילא לאירוניה המגלה את עמדת המחבר. אף בכך יש לראות משום חידוש, משום שינוי ניכר בדרך שימוש של המחבר בחומר לשוני שהוא שאל מלשון מקורותיו.